

Türk Kütüphaneciliğinde Anglo-Amerikan Etkisi

Anglo-American Influence in Turkish Librarianship

Sekine Karakaş*

Öz

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Türkiye'nin kütüphane olgusunun gelişmesini sağlayan aşamalarda en çok etkilendiği iki devlet Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'dir. Bu makalede söz konusu etkileşim bağlamında, daha geniş kapsamlı bir çalışmanın başlangıcı olarak, Türkiye'de Amerikan ve İngiliz kütüphanelerinin açılması konusu irdelenmiştir. Amerika ve İngiltere kültürel ilişkilerin önemini ve uluslararası bir programda kitapların ve kütüphanecilerin oynadığı rolün etkinliğini çok iyi bilen ülkelerdir. Amerikan ve İngiliz yaşam biçimini anlatan en önemli ve yararlı kitapların ülkemizdeki nüfusun yoğun ve eğitim düzeyinin de biraz daha yüksek olan şehirlerde açılan kütüphanelerde kullanıma sunulması kitap ve kütüphane alışkanlığının yerleşmesinde etkin bir çaba olarak görünmektedir.

Abstract

After the foundation of the Republic in our country, United States and Britain were the most influential countries during the modernization stages of the librarianship. In this article the opening of USIA and British Council libraries in Turkey are scrutinized, as the first of a more conceptual research. United States and Britain are of the best countries that broaden the knowledge of the significance of the cultural relationship in a role towards an international programme in books and librarianship. These libraries, which quicked information about American and British cultural studies, presenting useful books and other tools to anyone interested in their contents seems to be an effective effort forming the library usage habit in our country.

Giriş

Nasıl temelinde insan ilişkileri bulunan toplumlarda bu toplumu oluşturan birim ve ögeler arasında bir etkileşim varsa, toplumlar da kendi aralarında sürekli bir etkileşim içindedirler. Bugün kütüphanecilik alanında önder ko-

* Doç. Dr. Sekine Karakaş, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü Öğretim Üyesidir.

numunda olan ve bu alanda gerçekleştirdiği yeniliklerle gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkeyi etkileyen Amerika Birleşik Devletleri'ne kütüphanecilik hareketi İngiltere'den geçmiştir. Kütüphaneciliğin beşiği sayılan İngiltere'de gelişen kütüphane kavramı öncelikle bir dalga gibi yeni dünyaya yayılmış ve daha sonra yönünü tam tersine çevirerek İngiliz adalarına ve İskandinav ülkelerine yansımıştır. Bunun arkasından ABD, başta Almanya olmak üzere, Johns Hopkins Üniversitesi örneğinde olduğu gibi eski Avrupa ülkelerinden kaynaklanan yeni bir bilimsel araştırma ruhu dalgasının etkisine girdi. Bu dalga Avrupa'nın eski kitap hazineleri yanında, güncel bilimsel eserleri de beraberinde getirerek, Amerikan kütüphanelerini Avrupa etkisi altında bırakmıştır (Munthe, 1964). XIX. yüzyılın ikinci yarısında Amerika'da kütüphanelere bugünkü işlevlerini kazandıracak adımların atılması ile etki dalgası okyanusları aşarak ülkeler arasındaki serüvenine başladı. Bugün de öncelikle kütüphanecilik tekniği olmak üzere pek çok alanda ABD ile İngiltere ve diğer dünya ülkeleri arasında süregelen bir etkileşimin varlığı yadsınamaz. Sosyologlar toplumlardaki değişimin dinamiği ya da mekanizmasının bu etkileşim sürecinde yattığını söylemektedirler (Kongar, 1972: 220).

Türkiye 1923 yılında Cumhuriyet'in kurulması ile gelişmiş ülkelerdeki kültürel, politik ve ekonomik sistemlere doğru bir değişme süreci içine girmiş ve bütün kurumlarda bir yenileşme hareketi başlamıştır. Gerçekte tarihsel geçmişi boyunca geleneksel kütüphane kavramına yabancı olmayan ülkemizde, çağdaşlaşma yolunda atılan bu adımlara paralel olarak batı modellerinin kullanılması yönündeki eğilim bugün de sürmektedir. Türkiye'nin, kütüphane olgusunun gelişmesini sağlayan aşamalarda en çok iletişim kurulan iki devlet olarak düşünülen Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'den nasıl etkilendiği kuramsal yönden, eğitim veya uygulama yönleri gibi pek çok yönden irdelenebilir. Bu devletlerin Türk Kütüphaneciliği üzerindeki etkisi bir anlamda ülkemizin batılılaşma sürecinin yansımaları da sayılabileceğinden, bu makalenin düşündüğümüz geniş kapsamlı bir çalışmanın başlangıcı olarak değerlendirilmesi yerinde olabilir. Bu nedenle, burada öncelikle bu iki ülke ile etkileşim bağlamında ilk uygulamalar arasında sayılabilecek bir konuya, Türkiye'de Amerikan ve İngiliz kütüphanelerinin açılması konusuna değinilecektir.

Dünyada ve Türkiye'de Amerikan Kütüphanelerinin Açılması

ABD ve İngiltere'de diğer ülkelere yönelik enformasyon ve kültür programlarının uygulanmaya başlaması yaklaşık altmış yıl öncesine dayanır. 1938'den 1949'a kadar uzanan süre Birleşik Devletler hükümetinin yurt di-

şındaki enformasyon ve kültür ilişkileri programlarını ilk planlamaya başladığı yıllardır (Kraske, 1985:246). Bu ilk yıllarda saptanan politikalar ve bu politikaların yürütülmesi için sağlanması öngörülen araçlar daha sonraki yıllarda bir miktar değişime uğramakla birlikte uzunca bir süre geçerliliğini korumuştur. Örneğin Birleşik Devletler kütüphanelerinin diğer ülkelerde de kurulması hem Amerikan kütüphanecilik tarihinde önemli bir gelişme olmuş, hem de bu ülkenin dış ilişkilerinde bugüne kadar önemli bir rol oynamıştır. 1731 yılında “Library Company”yi kuran Benjamin Franklin (Kum, 1961:62) adına açılan kütüphane Amerikan Kütüphane Derneği'nin girişimi ile gerçekleşmiştir. Hükümetin bütçesi ile desteklenen Benjamin Franklin Kütüphanesi ulusal bir program geliştirilmesinin sembolü olarak kültürel ilişkilerin güçlenmesini sağlamıştır. Amerikan hükümeti ilk yurt dışı kütüphanesini Meksika'da kurmuştur. Başarılı sonuçlar alınması üzerine bunu bütün dünyada ve bu arada Türkiye'de başka kütüphanelerin kurulması izlemiştir. Amerika'daki ulusal kütüphane derneklerinin en büyüğü ve ilki olan Amerikan Kütüphane Derneği (ALA), Amerikan kitap ve dergilerinin dağıtımını, kültürel kuruluşlar ve kütüphanelerde derme oluşturulması gibi hususlarda öncelikle, kitaplar ve dergilerin hiçbir karşılık beklenmeksizin kapıdan içeri giren herkese sunulması şeklindeki demokratik felsefeyi vurgulamaya çalışmıştır. Truman'ın 1950'deki “Gerçekler Kampanyası”nın en önemli getirilerinden biri, bir propaganda programı içinde kütüphanelerin yeniden değerlendirilmesi ve yeni politika gereğince Amerikan halk kütüphanesine geleneksel bakışın değiştirilmesidir. Özellikle yurt dışında açılan kütüphanelerin seçme gruplara yönelmesi halinde çok daha işlevsel olacağı yönündeki görüşlerin ağırlık kazanması ile bu kütüphaneler özel kullanıcılara aktif bir danışma hizmeti veren kuruluşlar haline geldi (Kraske, 1985:246).

Truman'ın kampanyasının bir diğer etkisi de kitap seçimi ile ilgili idi. Bu politika gereğince Amerikan yaşam biçimini anlatan en önemli ve yararlı kitaplar objektif ölçütlerle profesyonelce seçiliyordu. Titizlikle seçilen bu kitapların potansiyel okuyucuların yararına sunulacağı modern kütüphanelerin kurulması bu döneme rastlar. Amerikan hükümeti Türkiye'de Bursa'dan İzmir'e, Adana'dan İstanbul'a nüfusun göreceli olarak daha yoğun ve eğitim düzeyinin de biraz daha yüksek olduğu bilinen şehirlerde kütüphanelerin açılmasına önem verdi. Amerikan Kütüphane Derneği'nin desteği ve çabaları ile 1951'de Ankara'da Türk-Amerikan Kütüphanesi açıldı. Bu kütüphanenin açılışını kısa aralıklarla diğerleri izledi. 28 Nisan 1953'te Adana'da Türk-Amerikan kütüphanesinin açılışı yapıldı. Emily Dean 6 Mayıs 1953'te Amerika'daki ilgililere yazdığı raporda kütüphanenin şehrin en merkezi yerinde son derece güzel bir bina olduğunu söylemektedir. 1200 kitaptan oluşan dermede İngilizce öğretimi için gerekli kaynaklar yanında özellikle tarımla ilgi-

li kaynaklara önem verilmiş, bir kaç yüz Türkçe kitap alınmış ve altı Türkçe gazeteye abone olunmuştur. Adana'da o yıllarda halk kütüphanesi olmadığı gibi konser, tiyatro ve benzeri hiç bir kültür etkinliği de yoktu. Bu nedenle Amerikan kütüphanesinin şehrin eğitim ve kültür merkezi olmasının yanında teknik bilgi merkezi olarak da çalışması öngörülüyordu. Kütüphanenin başına ise Ankara'dan Emily Dean tarafından yetiştirilmiş olan Zerrin Oskay getirildi. Ankara Amerikan Kütüphanesi daha çok çocuklara ve gençlere yönelik başarılı programlar uygulamıştır. Örneğin Anne M. Davis, Leslie Squires'e yazdığı 27 Eylül 1961 tarihli mektupta 1951 Mayıs ayından 1957 Ocak ayına kadar süren dönemde Amerikan kütüphanesinin çocuklara ve gençlere yılda 12.000 kitap ödünç verdiğini, etkinliğin bu alanda Türklerin gösterdiği çabalara bir örnek teşkil ettiğini yazmakta ve Aziz Berker'in döneminde Çocuk Kütüphaneleri Yönetmeliği'nin bu etkileşim sonucu hazırlandığını vurgulamaktadır. Anne Davis 1957 yılında ekonomik kaygılar, yer sıkıntısı ve benzeri nedenlerle kapanan gençlik kütüphanesinin (Junior Library) daha olgun kişiler, bağışta bulunanlar, hükümet yetkilileri ve bütün Türk dostlar tarafından kullanıldığını ve bu kişilerin ilk İngilizce kitaplarını burada okuduklarını söyler. Davis, bu kütüphanenin tekrar açılması için gerekçeleri sıralarken toplumlar arası etkileşimin de ilginç örneklerini vermektedir. Bu gerekçelerden bazıları şunlardır:

1. Çocuklar ve gençler, bütün potansiyel gruplar içinde etkilenmeye en hazır olan, en çabuk etkilenen ve bu etkinin en sürekli olduğu kesimdir.
2. Yetişkin okuyucu, 12 yaşından 16 yaşına kadar eğitilendir. Amerikan çocuk kitapları ile tanışıklığı olanlar, yetişkin kütüphaneleri için mesleki amaçları doğrultusunda hızla İngilizce öğrenenlerden çok daha iyi okuyucular haline gelmektedir.
3. Okullarda İngilizce öğrenimi yoğun bir biçimde desteklenmekte ve bu yeteneği özendirmek için cazip materyaller sağlanmaya çalışılmaktadır. Bütün dünya gençliği bilim, uzay, macera, meslek edinme gibi konulara çok ilgi duymaktadır.
4. Amerikan çocuk kitapları metin ve format açısından ve içerdiği konuların çeşitliliği yönünden dünyaya önderlik edecek niteliktedir. Çocuklara kütüphane hizmeti verilmesi bir Amerikan kültür katkısıdır. Bu alanda lider olmaya çalışıyoruz ve bütün dünya çocuk kütüphanelerimizi örnek alıyor. Örneğin Türkiye 1945'te Hunt Damon'un başlattığı uygulamayı sürdürmekte, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü çocuklar için çıkardığı yayını yıllık olarak dağıtmaktadır.
5. ICA (International Children Association) Amerikan çocuk kitaplarının çevirisi ve uyarlaması için kullanılması gereken fonlar da dahil olmak üzere 1.500.000 TL.'lik bir proje çerçevesinde Türkiye'deki okul kütüphanesi-

leri için kitap sağlamaya başlamıştır. Bizimkilerle birlikte bu kitapların hizmete sunulacağı canlı, cazip bir ödünç verme hizmetinin varlığı Türk Milli Eğitimi'nde rekabet ortamını körükleyebilir. Kütüphanecilik Bölümü'ndeki öğrenciler ve Gazi Eğitim'deki stajyer öğretmenler bu model kütüphaneden eğitim ve uygulama deneyimi elde edeceklerdir.

6. Türk hükümeti tarafından İngilizcenin ikinci dil olarak desteklenmesi yeni projelerle ağırlık kazanmaktadır. Ancak, Türkçe-İngilizce eğitim yapan okulların yeterli kütüphaneleri yoktur ve bu okullar öğrencilerine sağlıklı okuma olanakları sunamamaktadırlar.

7. Velilere, çocukları kanahyla daha kolaylıkla erişilebilir. İngilizce bilen anne-babalar çocuklarına iyi kitaplar sağlamak istemelerine karşın kitap endüstrisinin zayıflığı, yüksek fiyat gibi nedenlerle bunu başaramamaktadırlar. İngilizce bilmeyen aileler de çocuklarının daha çok gelişmesini arzu etmektedirler.

8. Amerika ve hür dünyaya yönelik fikirler çocuk kitapları ve kütüphaneleri ile daha da yaygınlaştırılabilir.

Davis oldukça uzun olan mektubuna daha başka gerekçelerle de devam etmekte ancak sonunda Amerikan Ulusal Kitap Komitesi (National Book Committee) tarafından hazırlanan "American Books Abroad" adlı rapordan bazı alıntılara da yer vermektedir. Bu alıntıda en dikkate değer cümleler şunlardır:

"Az gelişmiş ülkelerin yaşayan politik, ekonomik ve ideolojik sistemlerini yaratmalarına yardımcı olursak, Amerikan ideolojisini Ruslarınkine karşı güçlendirmeye çalışmaktan daha iyi sonuçlar alabiliriz. Zihinsel, bilimsel ve kültürel kaynaklarımızı kitaplar kanahyla insanların yararına sunarsak onların hür uluslar içindeki yerlerini almalarını sağlayabiliriz."

Davis'in çocuk kütüphanesi açma yönünde sürdürdüğü çabaların olumlu sonuç verdiği 21 Haziran 1962'de Mr. David Briggs'e yazdığı mektuptan anlaşılmaktadır. Anne M. Davis Amerikan kütüphanesi bünyesinde açılan Gençlik Bölümü'nün parlak ve cazip bir şekilde döşendiğini, bilim, doğa, sanat, seyahat, tarih ve biyografi ile ilgili konular yanında her çeşit hikaye kitabının da genç İngilizce okurlarının hizmetine sunulduğunu yazar. Çocuklar isterlerse bu kütüphanede yazı yazabilir veya en çok hoşlandıkları şeylerden biri olan resim çizebilirler. Bunların en güzelleri kütüphane girişinin hemen yanındaki büyük panoda sergilenmektedir. Başkan Kenedy'nin bir söylemi de bu mektupta yer almaktadır. "Genç insanlar bir ülkenin en büyük kaynağıdır ve kitaplar da onların düşünebilmeleri ve bilgili vatandaşlar olarak zihinsel gelişmeleri için en gerekli gıdadır."

Çocuk kütüphanesinin açılışı potansiyel okuyucuya çeşitli yollarla duyurulmaya çalışıldı. Amerikan Kütüphanesi Müdürü 14 Eylül 1962'de Ankara'da o tarihte İngilizce eğitim yapan tek okul olan Ankara Koleji İlk Kısım Müdürlüğü'ne bir mektup yazdı. Mektupta çocuk edebiyatının başarılı örneklerini tanıtmak ve iyi bir kütüphane kullanma alışkanlığı aşılama amacıyla 1.600 kitabın açık raflarda hizmete sunulduğu bildirilmekteydi. Ancak, zengin dermeler, iyi düzenlenmiş ortamlarla oluşturulan kütüphanelere beklenen ilgi gösterilmiyor, bu nedenle Amerikan hükümeti de uyguladığı kütüphane politikalarında değişiklik yapmak durumunda kalıyordu. Örneğin; büyük ümitlerle açılan Adana Amerikan kütüphanesi de beklenen ilgiyi görememiştir. Açılışından 20 yıl sonra Jack Getchell'in 10 Eylül 1973'de yazdığı raporda Suna Özer adlı kütüphanecinin iyi çalışmasına karşın, kütüphanenin çok az kullanıldığından söz edilmektedir. Günde yaklaşık bir kitap ödünç alındığı ve kütüphaneye en çok 2-3 kişi geldiği için Ankara'dan gönderilen dergiler 47'den 24'e düşürülmüştür.

Amerika'da 1960'lardan Sonra Benimsenen Politikalar

Amerika Birleşik Devletleri'nin ülkelerin gelişimindeki değişiklikleri göz önünde bulundurarak enformasyon programını yeniden düzenlediği anlaşılmaktadır. 1950'lerin başlarında benimsenen kısa dönemli enformasyon ve propaganda amaçları 1960'larda yerini eğitim yoluyla uluslararası bir anlayışı yerleştirmek üzere daha kapsamlı uzun dönem yaklaşımlara bıraktı. 1963'de yurt dışındaki enformasyon merkezlerinin sayısı 196'dan 230'a çıkarken Amerikalı kütüphanecilerin sayısı 131'den 34'e düştü. Bu gelişmelerden payını alan Türkiye'de 1 Ekim 1963'te Amerika Birleşik Devletleri ve Manisa Belediyesi arasında, kurulacak bir Halk Eğitim Merkezi'nin daha iyi işlemesine ilişkin bir anlaşma imzalandı. 1200 kadar kitabın bulunduğu bu merkezde Nural Aral Ongun kütüphanecilik görevini üstlenmişti. 1978 yılında ABD dışında 823.500 kitap ve 141 kütüphane bulunuyordu (Kraske, 1985: 252). General Accounting Office tarafından 1982 yılında yazılan rapora göre 1979 yılında yurt dışında çalışan kütüphaneci sayısı 18 kadardı. Hansen de "Public Diplomacy in the Computer Age" adlı eserinde kullandığı sayısal verilere göre bazı değerlendirmeler yapmaktadır. 1988'de dünyadaki Amerikan kütüphanecilerinin ve okuma odalarının sayısı 156, çalışan kütüphaneci de 31'dir. Bu 156 merkezde yılda 4 milyon kullanıcıya hizmet verilmekte, 950.000 cilt kitap ve 21.000 dergi abonesi bulunmaktadır (Hansen 1989: 140). İstatistikler USIS programları içinde kütüphanelerin gelişmekte olan ülkelere önemini koruduğunu, daha başka pek çok bilgi kaynağının bulunduğu Doğu Avrupa ülkelerinde ise giderek önemini yitirdiğini göster-

mektedir. USIA'nin kütüphane programları bilgisayar çağına girerken önemli ölçüde değişime uğramış, uygulanan politikalarda farklılaşmaya başlamıştır.

2000'li Yıllara Doğru Amerikan Kütüphaneleri

Enformasyon ve iletişim teknolojisinin getirdiği yenilikler yurt dışında açılan Amerikan kütüphanelerinde de uygulanmaya başladı. 1888'de 40 civarında kütüphane Birleşik Devletler'deki veritabanlarına doğrudan erişebiliyordu (Hansen 1989: 220). Kütüphanede bilgisayar terminalleri ile kullanımı son derece kolay, kullanıcıya dost, ev sahibi ülkede yaşayan bireylerin ve kuruluşların benimseyebileceği otomasyon programları uygulanmaya başlandı. 8 Ağustos 1995'de Amerika'da Senior Review Committee "USIA 2000" olarak bilinen bir rapor hazırladı. Bu raporda 21'inci yüzyılda en yoğun olarak "public diplomacy" üzerinde durulacağı ve uluslararası ilgiler yoluyla refahın artırılması amacının güdüleceği yer almaktadır.

Amerika USIA ile ilgili olarak bilgi zengini (information-rich), bilgi yoksulu (information-poor) ve geçişli (transitional) toplum kavramlarına dayalı yeni bir paradigma üzerinde karar kılmıştır. Bilgi zengini ülkeler çok ortamlı bilgi kaynakları ve çok çeşitli etkileşim modelleri ile Amerikan dış diplomasisi tarafından daha güç etkilenen toplumlardır. Bilgi yoksulu ülkeler ise ekonomik gelişmede zayıf kalmaları, teknik altyapı eksikliği ya da devletin bilgi akışını engellemesi nedeniyle bilgiye aç toplumlardır. Amerika sesini özellikle bu tür ülkelere duyurmayı amaçlamaktadır. Ancak bu bağlamda kalite kaliteden üstün tutulacak, değerlendirme sonucunda istenilen etkinlik ölçütü dışında kalan faaliyetler iptal edilebilecektir. Bu kararlardan ülkemizdeki kütüphaneler de doğal olarak etkilenmiş, kitaplar azalmış (Ankara'da 2000 kadar kitap) ödünç verme kısıtlanmıştır.

Amerikan kütüphanelerine yönelik olarak USIA tarafından 1996 yılında yapılan bir araştırmada İstanbul kütüphanesinin bugün gelenekselliğini koruduğu ancak bir enformasyon kaynak merkezine (IRC-Information Resource Center) dönüştürülmekte olduğu yer almaktadır. Geleneksel bir kütüphane olan Ankara'daki Amerikan Kütüphanesi'nin ise iş enformasyon merkezi olarak hizmet vereceği vurgulanmaktadır.

İngiltere'de Kültür ve Enformasyona Dayalı Etkinliklerin Başlaması

1930'lar, İngiltere'de de kültürel ve enformasyona dayalı programların hazırlandığı bir dönemdir. 5 Aralık 1934'de The British Committee for Relati-

ons With Other Countries adı ile kurulan İngiliz Kültür Heyeti (British Council), II. Dünya Savaşı'na kadar giden anti-İngiliz propagandasını yenme amacını gütmekte idi (Bate, 1992). 1930'a kadar hazine tarafından dış ülkelerdeki kültürel ve enformasyona dayalı faaliyetler için kullanılması yasaklanan fonlar ilk kez dış ülkelere kitap alımı için 300 Sterlin ve dış ülkelerde kültürel faaliyetler için yılda 2.500 Sterlin olarak onaylandı. Gill Bate, İngiliz Kültür'ün oynadığı rolü enine boyuna tartıştığı makalesinde bu miktarların 1991-1992 mali yılı harcamalarında 395 milyon Sterlin olduğunu söyleyerek aradaki ilginç farkı vurgulamaktadır. İngiliz Kültür'ün yine 1991-1992 döneminde ülkelere göre yaptığı harcama tablosunda Türkiye'ye kütüphaneler, kitaplar ve enformasyon giderleri olarak 672.000 Sterlin ayırdığı görülmektedir. Bir karşılaştırma yapmak gerekirse aynı kalem için bu dönemde İspanya'ya 2.782.000 Sterlin, İtalya'ya 2.332.000 Sterlin, Yunanistan'a 6.754.000 Sterlin harcanmıştır. Doğal olarak bu sayılar ancak yıllar itibariyle karşılaştırmalı bir tabloda gerçekten anlamlı görülebilirse de bu haliyle az çok bir fikir verebilir.

İngiliz Kültür de, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer bazı ülkeler gibi kültürel, teknik ve eğitime yönelik işbirliği yoluyla, İngiltere ve İngilizlerin başarılarının anlaşılması ve takdir edilmesi yönünde çaba göstermektedir. Bu organizasyon, oluşturulduğu dönemde ilk olarak ülkelerarası kültürel bağlantıları yönetme görevini üstlenmişti. Kitapların ve süreli yayınların 14 ülkeye dağıtım planları yapılmış ve bu işin üstesinden gelmek için uzmanlık komiteleri kurulmuştur. Gill Bate'e göre, Douglas Coombs "Spreading The Word" adlı çalışmasında, İngiliz Kültür'ün en önemli amaçlarından birinin Üçüncü Dünya ülkelerinde kütüphanelerin geliştirilmesine yardım etmek olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında 1940'lı yılların sonunda İngiliz Kültür Heyeti'nin çok daha kalıcı teşvik ve destek verdiği bir kurum da Müttefik Eğitim Bakanları Konferansı olmuştur. Coombs'a göre bu Konferans savaşın sonunda UNESCO'nun nüvesini oluşturacaktır (Coombs, 1988:12-13). Londra'daki Inter-Allied Book Centre'den idari açıdan sorumlu olan Kültür Heyeti Konferansın kitap ve dergi komisyonuna sekreteryaya sağlayarak, 40.000 güncel ve 700.000 de ikinci el kitap toplamış, böylece müttefik devletlere ve savaşta tahribat gören kütüphanelere yardımcı olmuştur.

İngiliz Kültür Heyeti'nin merkezinde önemli ölçüde danışma hizmeti de veriliyordu. Özellikle bibliyografik sorulara cevap verilmesi oldukça yoğun bir iş hacmi yaratmaktaydı. Ancak İngiliz Kültür'ün en önemli etkinliği dış ülkelerdeki kütüphanelere yönelikti. Bir heyet yetkilisi Rusya ile bilimsel ve öğretici yayınlarının değiş-tokuş edilmesini teşvik etmek ve düzenlemek üzere Moskova'ya gönderilirken 1944'de temsilciliğin kurulmasından sonra Dr. Joseph Needham'ın başkanlığında, Çin'deki bilimsel ve kültürel misyonerlerin etkinlikleri bilimsel dergilere, mikrofilmlere, fen bilimleri alanında-

ki ileri düzey araştırmalar için film şeridi materyallerine, ders kitaplarına ve monograflara giderek artan bir talep yarattı (Coombs, 1988: 12). Japonya'da ise daha farklı bir yol izlenerek New York'taki gibi bir "British Library of Information" kuruldu. İngiliz Kùltür Heyeti Mısır'da yaptığı geniş çaplı bölgesel organizasyonun ardından Türkiye'ye yöneldi. 1940 yılının kasım ayında Cambridge Trinity'nin üyesi olan ve herkesle çok iyi ilişki kurması ile ünlenen 28 yaşındaki Michael Grant Türkiye'ye "Temsilci" olarak atandı (Donaldson, 1984:94). Türkiye'de o yıllarda Halk Partisi iktidarı hüküm sürmekte idi. Halk Partisi yurt çapındaki bütün büyük şehirlerde ve yerleşim merkezlerinde kurulan toplumsal, kültürel kalkınmaya destek veren, eğitime yardımcı olan halkevlerindeki etkinliklerle hızlı bir gelişme sürecine girmişti. İngilizce derslerine yoğun bir ilgi vardı ve İngiliz Kùltür, Türk Hükümetine İstanbul Üniversitesi'nde hoca olarak İngilizlerin seçilmesini önerdi. Bu arada kağıt yokluğu, savaş koşullarının getirdiği güçlükler gibi tüm olumsuzluklara karşın kitaplarda temsil etkinlikleri sürüyordu. Örneğin; Michael Grant temsil ve tanıtımı içeren çok büyük ölçekli organizasyonlara ek olarak Türkiye'de altı adet Ödünç Verme Kütüphanesi (Lending Library) açma girişiminde bulunarak (Coombs, 1988: 14) olabildiğince çok kitabı ödünç verme yoluyla yaymaya çalıştı. 1942 yılında Ankara'da İngiliz Kùltür Heyeti Kütüphanesi kuruldu. Bu yıllarda İngiliz Kùltür'ün yalnızca finansal güçlükler nedeniyle değil, aynı zamanda bazı resmi sınırlamalar yüzünden de sorunları vardı. 1947'de Ankara'ya Kütüphane Müdürü olarak atanan Geoffrey Glaister kesintiye uğrayan "Kitap Dağıtım Sistemi"nden binlerce teknik ve diğer konulardaki kitabı dağıtma görevini üstlenmişti. Olađanüstü çalışkan kişiliği ile tanınan Glaister savaş sırasında Türkiye'de tesis edilen altı kütüphaneye işlerlik kazandırmak istedi. Glaister bu bağlamda Heyet tarafından yayımlanması sürdürölen teknik bültenlerin dağıtımını yapmakta, Londra'dan gönderilen kitaplar için sergi açmaktaydı. Bu sergilerin biri, dünyanın en kozmopolit şehirlerinden biri sayılan İstanbul'da açılmış ve Glaister burada kendisine yöneltölen soruları İngilizce, Türkçe, Fransızca, Almanca ve İtalyanca olarak yanıtlamıştır. Geoffrey Glaister bu arada Ankara Radyosunda "Radyo ile İngilizce" derslerini de vermekte idi.

İngiliz kùltür ve enformasyon politikasının gereği olarak kurulan kütüphaneler, gerçekte oldukça iyi hizmet vermelerine karşın, hepsi varlığını koruyamamıştır. Örneğin, mali güçlükler nedeniyle 1950 yılında kapanan Adana'daki kütüphanenin 950 üyesi vardı. İngiliz kùltür kütüphaneleri 1970'li yılların sonuna kadar gerek yurtdışında yaşayan İngilizlerin gereksinimlerine yanıt veren bilgi merkezleri, gerekse İngiltere ile ilgili enformasyon ve kùltür programlarının yürütöldüğu merkezler olarak hizmet vermeye devam etti. 1980'li yıllardan sonra İngiltere'nin yurt dışındaki bütün etkinlikleri gibi, kütüphanelerin oynadığı rol de uzun süre tartışıldı. Hizmetin

değerlendirilmesi kavramının ortaya çıkması ile etkinliklerin çok daha planlı ve rasyonel biçimde yürütülmesi gereği ortaya çıktı. Batı dünyasında da kendisini gösteren devletin küçülmesi yönünde benimsenen politikalar tüm planları merceğin altına konulmasını zorunlu kıldı. Kütüphaneler İngiltere'nin hangi yönünü göstermeli, hangi kitap ve dergileri dağıtmalı, hangi kullanıcıya hizmet vermeli gibi hususlar üzerinde duruldu. 1991 yılında bütün bu sorunların yanıtını almak üzere İngiliz Kültür Heyeti potansiyel kullanıcıları da hedef alan 3000 kişiye anket uyguladı. Bilginin inanılmaz bir hızla arttığı bir çağda, İngiliz toplumunun yaralı kavramlarını, dünyanın değişen yüzünü ve özgürce erişebileceği tüm bilgileri elde etmek isteyen kullanıcılar kütüphanelerdeki dermenin yeniden şekillenmesini sağladılar. Kitaplar, dergiler gibi basılı materyallerin yanında elektronik ortamdaki bilgi kaynakları da ankete yanıt veren 500 civarındaki kullanıcının ilgi alanına göre düzenlendi ve daha çok şu konulara ağırlık verildi: İngiliz Dili ve Edebiyatı, Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Topluluğu, Enformasyon Teknolojisi, Çoklu Ortam ve Genel Kültür.

Bugün hizmeti sürdürmekte olan İngiliz Kültür kütüphaneleri Ankara ve İstanbul'daki İngiliz Kültür Heyeti kütüphaneleridir. 1991 yılında İzmir'de açılan "Resource Center" ise 200-300 dolayında kitap ve görsel-işitsel materyalden oluşan dermesi ile küçük bir birim olarak çalışmakta, daha çok İngiliz dili ve kültürü konularına ağırlık verilmektedir.

Türkiye'deki İngiliz Kültür kütüphaneleri araştırmacı ve kütüphanecilere kütüphanecilik ve enformasyon hizmeti vermek üzere kurulmuştur. Kütüphaneler aşağıdaki konularda ilgilenen herkese yardımcı olmaktadır (Comparative..., 1987:61):

İngiltere ile ilgili çalışmalar: Özellikle İngiliz dili, edebiyatı ve sanatı, sosyolojisi ve kültürü; eğitim, bilim ve teknolojideki gelişmeler.

Geliştirme çalışmaları: İngiltere ve Türkiye, İngiltere'nin deneyimlerinden de büyük ölçüde yararlanarak tıp, tarım, mühendislik, yönetim bilimleri, bilimsel araştırma ve toplumsal refah alanlarında işbirliği içindedir.

Enformasyon hizmetleri bütün konu alanlarını kapsamakla birlikte eğitim, bilim, tıp ve teknoloji üzerinde yoğunlaşır.

Kültürel İlişkilerin Önemi ve Kütüphaneler

ABD ve İngiltere kültürel ilişkilerin önemini ve uluslararası bir programda kitapların ve kütüphanecilerin oynadığı rolün etkinliğini çok iyi bilen ülkelerdir. ABD 95 ülkede 150'den fazla kütüphane ve okuma salonu (Hansen, 1989: 138), İngiltere ise 100 dolayında ülkede 220 kütüphane ve bilgi merkezi açmıştır. Aslında bütün dünyada ve özellikle de Türkiye gibi gelişmekte

olan ülkelerde, kültürel ilişkiler ekonomik ve askeri olaylardan daha az önemli görülmüştür. Amerikalı yazarlar ve yetkililer yurt dışında açılan kütüphanelerin istenilen sonuçları verememesinin nedenlerinden biri olarak, bu kütüphanelerin yıllarca yetersiz biçimde desteklendiğini ve gereken etkinliği gösteremediğini söylemektedirler. Örneğin Gary E. Kraske, Amerikan kütüphanelerinin gelişmekte olan ülkelerde halk kütüphanesi rolü, endüstrileşmiş ülkelerde de daha özelleşmiş bir rol üstlenmesinin doğru olacağı kanısındadır (Kraske, 1985:255). Kraske'ye göre:

“Yurt dışında kütüphane açmanın bilginin ve fikirlerin daha geniş bir alana yayılmasında, örneğin “Voice of America”dan daha başarılı bir araç olduğu kesindir. Birbirlerine karşı fikirlerin yoğun biçimde çarpıştığı ve sözcüklerin çok önem kazandığı zamanlarda ılımlı, bilgi açısından zengin ve objektif bir yaklaşım, katı, ön yargılı bir propaganda çizgisinden çok daha fazla taraftar toplar. Kişinin bütün bir dermeden tek bir kitap seçme hareketi, radyo ve TV yayını ile çok sayıda izleyiciye yönelmekten çok daha farklıdır. Birincisi özel bir arzuya bağlı davranış olduğundan daha büyük bir anlam taşır ve potansiyel olarak öne sürülen fikirlerin okuyucu tarafından kabul edilmesi şansı daha fazladır. Ancak, kitaplar özellikle nüfusun büyük bölümünün İngilizce okuyamadığı ülkelerde kitlelere ulaşmak için zayıf araçlar olabilir, o nedenle İngilizcenin öğretilmesi için de gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Kraske'nin bu düşünceleri gelişmekte olan ülkelerde etkileşim yönünden önemli ipuçları verebilir. Ancak, Türkiye zengin kültür mirasına sahip bir ülke olarak bu konuda yeterli gelişmeyi gösterememiştir. Daha önce de değinildiği gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında kütüphane ve kütüphaneciliğin, ilerlemenin vazgeçilmez öğeleri olduğu anlaşılmıştır. 1931 yılında hazırlanan Halkevleri Yönetmeliği'nde “Kütüphanecilik kolu hem halkevinde yararlanmaya açık bir kitaplık oluşturacak, hem de yöreyle ve çağdaş kültürle ilgili çağdaş yayınlar çıkaracaktır.” denmektedir. Yukarıda görüldüğü üzere, kütüphaneciliğin gelişmesi yönündeki ilk adımların atılması, gelişmiş ülkelerle aynı tarihlere rastlamaktadır. 1951'de halkevleri kapatıldıktan sonra, kurulan halk kütüphaneleri yurt çapında yaygınlaşmaya başlamış ve hizmeti günümüze kadar sürdürmüştür.

Sonuç

Ülkeler arasında iletişim ve etkileşim, değişim bağlamında olduğu kadar, ilerleme ve gereksinimlerin karşılanmasında da oldukça önemli olmasına karşın, hem kuram hem de uygulama bazında aynısının aktarılması olanaklı değildir. Mal ve hizmet üreten bütün kuruluşlar gibi kütüphaneler de içinde buldukları sosyo-ekonomik koşullardan etkilenir. Günümüz dünyasında kütüphaneler konusunda amaçlarda bir uygunluk bulunmakta ise de, araçlar ve yöntemler ile fiziksel koşullara, gereksinimlere ve farklı tutumla-

ra göre değişir. Ancak gelişmiş ülkelerde uygulanan yöntemlerin ve edinilen deneyimlerin de büyük katkısı olduğu bir gerçektir. Çağdaş Türk kütüphanelerinin kurulduğu dönemlerde yurdumuzda açılan Amerikan ve İngiliz kütüphaneleri hem halk ve çocuk kütüphaneleri gibi çalışmış, hem de araştırmacılara çok yararlı hizmetler vermiştir. Gelişmekte olan ülkede kapısından içeri giren herkese hizmet veren bilgi merkezleri konumundaki kütüphanelerin, kitap ve kütüphane alışkanlığının yerleşmesinde yardımcı olduğu söylenebilir. Bu kütüphaneler, önce çok daha yaygın biçimde kurulmuş ise de, bugün özellikle Amerikan kütüphanelerinin hizmetlerini kısıttığı, İstanbul Amerikan Kütüphanesi'nin halka kapanmaya, Ankara Amerikan Kütüphanesinin de personelde azalmaya doğru gittiği görülmektedir. İngiliz Kültür kütüphaneleri de hizmetlerinde farklılaşmaya doğru gitmekte politikalarında değişiklik yapmaktadırlar.

Kaynakça

- Bate, Gill. (1992) "The role of the British Council", *Education for Information* 10: 317-324.
- Comparative and international librarianship* (1987). Ed. P.S. Kawatra. New York: Envoy Press.
- Coombs, Douglas. (1988). *Spreading the word, the library work of the British Council* London: Mansell Publishing Limited.
- Donaldson, Frances. (1984). *The British Council, the first fifty years*. London: Jonathan Cape.
- Hansen, Allen C. (1989). *USIA, public diplomacy in the computer age*. 2nd ed. New York: Praeger.
- Kongar, Emre. (1972). *Toplumsal değişme*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kraske, Gary E. (1985). *Missionaries of the book, the American Library Profession and the origins of United States cultural diplomacy*. Connecticut: Greenwood Press.
- Kum, İlhan (1961). "Amerikan halk kütüphaneleri", *Amerikan kütüphanecilik tecrübeleri içinde* (62-72) Ankara.
- Munthe, Wilhelm. (1964). *American librarianship from a European angle*. Hamden, Connecticut: The Shoe String Press.